

*Društvo za politična,
gospodarska, razvojna,
socialna, kulturna
in etična vprašanja*

FORUM21

*Nazorjeva ulica 6
1000 Ljubljana
Slovenija*

dr. Ivan Marušič: Varstvo kmetijskih (in drugih) zemljišč v Sloveniji

Diskusijski prispevek za razpravo **Foruma 21 »Zemlja-naše bogastvo ali breme?«**
Ljubljana, 26. 1. 2010

V Sloveniji imajo prizadevanja za varstvo kmetijskih zemljišč sorazmerno dolgo zgodovino. Zelo poudarjeno so se zahteve za varstvo kmetijskih zemljišč oblikovale v 70-tih letih prejšnjega stoletja. Takrat so te zahteve dobile pomembno javno podporo. Ker so izšle iz kmetijskih strokovnih krogov, se je ob zahtevah za varstvo zemljišč izpopolnjevala tudi strokovna podpora zahtevam. Pospešeno se je izpopolnjevala inventarizacije kmetijskih zemljišč (pedološko kartiranje, digitalizacija kmetijske rabe zemljišč). Določen je bil tudi sistemi vrednotenja kmetijskih zemljišč. Na strokovnem področju je bilo gotovo opravljeno veliko delo. Uzakonjen je bil dokaj strog sistem varstva kmetijskih zemljišč, za katerega je bil zadolžen kmetijski sektor. Odločanje o varstvu kmetijskih zemljišč je bilo preneseno na Ministrstvo za kmetijstvo. To je dobilo vse možnosti odločilnega vplivanja na urejanje prostora v Sloveniji. Ministrstvo za kmetijstvo je bilo tisto, ki je izdajalo soglasja k prostorskim planom in načrtom za posege v prostor in ki je s tem imelo možnost take načrte in plane zavrniti, če so bili z njimi predvideni posegi na najboljše kmetijska zemljišča. Vzpostavljen sistem varstva je bil videti 'neprebojen'. Sedaj po tridesetih letih delovanja tega sistema se kaže vprašati, zakaj je varstvo kmetijskih zemljišč še vedno aktualen družbeni problem. Kje je sistem varstva kmetijskih zemljišč v Sloveniji zatajil?

Odgovorov je lahko več. Mislim pa, da ključni vzrok tiči tam, kjer bi ga pravzaprav ne pričakovali, v samem sistemu varstva.

Nedvomno so družbene in politične spremembe prinesle nove oblike pritiskov na urbanizacijo prostora. Vendar je sistem varstva ostal enako strog in pod nadzorom kmetijskega sektorja. Lahko bi celo rekli, da se je navkljub ali prav zaradi spremenjenega političnega sistema pomembnost sektorjev pri varstvu prostora celo okrepila. Podobna sektorska skrb za prostor se je namreč po spremembi političnega sistema v Sloveniji uveljavila, ali vsaj skušala uveljaviti, tudi v zvezi z varstvom narave, varstvom voda, varstvom gozdov (in nasploh naravnega rastišja) in še kje. V teoriji planiranja bi to opredelili kot premik od diskurzivnega planiranja, ki je bilo v Sloveniji uvedeno v 60-tih letih preteklega stoletja, k institucionalnem planiranju. Zakon o regionalnem prostorskem planiranju iz leta 1967 je namreč predvideval, da se območja varstva prostora določajo s prostorskim planom, to pomeni, da je zakon omogočal, da se ob pripravi prostorskega plana soočajo različni interesi do rabe prostora in šele odločitev ob sprejemu plana potrdi pomembnost vsakega od interesov oziroma kakovosti

prostora, na katere se interesi nanašajo. Za institucionalen pristop je značilno, da se posamezni normativni principi v družbi institucionalizirajo. Ob posameznih kakovostih prostora se oblikujejo sektorski interesi, ki se izrazijo kot norme. V postopku oblikovanja prostorskega plana se norme interpretirajo kot obvezna izhodišča. Sektorji preverjajo, ali so bila v planu ustrezno upoštevana. Morda se je prav zaradi doslednejšega uveljavljanja varstva kmetijskih zemljišč začel ta premik od diskurzivnega k institucionalnemu planiranju in se potem uveljavil tudi v zvezi z varstvom narave, varstvom kulturne dediščine, varstvom voda, varstvom gozdov itd. Pričakovali bi, da bodo o takem trdnem sistemu varstva prostora problemi neustrezne rabe prostora razrešeni. Pa, kot danes ugotavljamo, niso. Zakaj tako?

Temeljni nesporazum pri takem sektorskem varstvu prostorskih kakovosti je, da napačno opredeljuje problem varstva. Problem varstva naj bi izhajal iz kakovosti zemljišč, iz prostorskih vrednot, ki jih posamezni normativni principi opredeljujejo v prostoru. Varujemo pač to, kar je varovanja vredno. Zato je škoda v okolju neposredna posledica tega, da smo prizadeli kakovost prostora. Toda ključ do varstva prostora ni kakovost prostora ali prostorska vrednota sama po sebi, temveč so to človekove dejavnosti, ki te kakovosti ogrožajo. Sektorji, ki zastopajo interes za varstvo posameznih vrednot v prostoru, lahko uporabijo kot orodje varstva samo prepoved poseganja po vrednotah. Drugega orodja pač nimajo. Taka prepoved pa v ničemer ne spremeni razvojnih potreb in uveljavljenih ali želenih oblik razvojnih dejavnosti. Če si povprečni Slovenec predstavlja individualno hišo kot idealno bivališče, te želje ne bo spremenila nobena prepoved. Spremeni jo lahko le ponudba alternativnih oblik bivališča, takih alternativnih oblik, ki bodo še vedno zadovoljile predstavo o idealnem bivališču, hkrati pa bodo racionalnejše v pogledu rabe prostora. Ljubljanska soseska Murgle je lep primer iskanja prostorske racionalnosti in zadovoljevanja želje po idealnem bivališču. Ključ varstva torej ni v prepovedih, ki jih narekujejo kakovosti prostora in 'institucionalizirani normativni principi', temveč v spreminjanju obnašajskih vzorcev razvoja, spreminjanju oblik (tehnologij) razvojnih dejavnosti, oblik - vzorcev poseganja v prostor. Če ne posežemo v sam razvoj in njegove pojavne oblike, se bo rigidna zapora prostora kmalu pokazala kot nepričakovana in morda še večja škoda v okolju. Težko spregledamo pojav, da zemeljski plazovi vse pogosteje ogrožajo nove stanovanjske hiše na reliefno razgibanem slovenskem podeželju. Je to posledica prepovedi gradnje na ravninskih zemljiščih? Najbrž je vzrokov za te 'naravne' nesreče več in pojava ni mogoče pripisati (samo) prepovedi gradnje na najboljših kmetijskih zemljiščih. Mogoče pa tudi ni izključiti te vzročne povezave. Vsekakor pa pojav kaže na kompleksnost prostorskih sistemov. Enostranske obravnave prostora lahko pokažejo nepričakovane posledice. Zato je neogibno treba k varstvu prostora pristopiti hkrati z načrtovanjem njegovega spreminjanja. Varstvo je zato naloga prostorskega načrtovanja. Žal je institucionalen pristop k urejanju prostora zelo omejil vlogo prostorskega načrtovanja kot dejavnosti usklajevanja divergentnosti družbenih interesov. Prostorskemu planiranju je bila odvzeta naloga, da s pomočjo preslikave različnih družbenih diskurzov v alternativne vzorce prostorskega razvoja ustvari možnost za soočanje in tehtanje pomembnosti posameznih normativnih principov, vrednostnih sistemov, pričakovanj v družbi.

Uveljavljeni institucionalni pristop k planiranju je hkrati izničil tudi vlogo prostorskega planiranja kot platforme za uresničitev participacije s plani potencialno prizadetih občanov (stakeholders).

Tu najbrž tiči morda najbolj pomemben vzrok za neuspešnost dosedanjih varstvenih prizadevanj.